

caritati, quæ quiescit in amato, violentia opponitur iustitiæ, obduratio misericordie. Ergo huiusmodi vitia non pertinent ad aviritiam.

2. Præterea. Proditio, dolus, & fallacia ad idem pertinere videntur, scilicet ad proximi deceptionem. Ergo non debent enumerari tamquam diverſe filie aviritiæ.

3. Præterea. Iſidorus (comment. in Deut. cap. xvii. c. i. med.) ponit novem filias; quæ sunt *Mendacium, fraus, furtum, perjurium & superbia, luxu appetitus, falsa testimonia, violentia, inhumanitas, rapacitas*. Ergo prima assignatio filiarum fuit insufficiens.

4. Præterea. Philosophus in IV. Ethic. (cap. 1. à med.) ponit multa genera vitiorum ad aviritiam, quæ nominat *illiberalitatem; videlicet parcos, tonaces, (a) cumini sectores, cimibices, illiberales operationes operantes, & de meretricio pastos, & usurarios, aleatores, & mortuorum spoliatores, & latrones*. Ergo videtur quod prædicta enumeratio sit insufficiens.

5. Præterea. Tyranni maxime violentias subditis inferunt. Dicit autem Philosophus ibidem, quod *tyrannus civitates desolantes, & sacra prædantes non dicitur illiberales, id est aviros*. Ergo violentia non debet poni filia aviritiæ.

Sed contra est quod Gregorius XXXI. Moral. (cap. xvi. à med.) assignat aviritiæ filias prius enumeratas.

Respondeo dicendum, quod filie aviritiæ dicuntur vitia quæ ex ipsa oriuntur, & præcipue secundum appetitum finis.

Quia vero aviritia est superfluous amor habendi divitias, in duobus excedit. Primo enim superabundat in retinendo: & ex hac parte oritur ex aviritia obduratio contra misericordiam, quia scilicet cor ejus misericordia non emoluitur, ut de divitiis suis subveniat miseris. Secundo ad aviritiam pertinet superabundare in accipiendo: & secundum hoc aviritia potest considerari dupliciter. Uno modo secundum quod est in affectu: & sic ex aviritia oritur *ingratitude*, in quantum ingerit homini sollicitudinem, & curas superfluas: *avarus enim non implebitur pecunia*, ut dicitur Eccli. v. 9. Alio modo potest considerari in affectu: & sic in acquirendo aliena utitur quandoque quidem vi, quod pertinet ad *violentiam*; quandoque autem dolo: qui quidem fit fiat in verbo, *fallacia* erit, quantum ad simplex verbum; *perjurium*, si addatur confirmatio juramenti: si autem dolus committitur opere, sic quantum ad res erit *fraus*, quantum autem ad personas erit *proditio*; ut patet de Juda, qui ex aviritia prodidit Christum.

Ad primum ergo dicendum, quod non oportet tet filias alicujus peccati capitalis ad idem genus vitii pertinere: quia ad finem unius vitii possunt ordinari etiam peccata alterius generis: aliud enim peccatum habere filias, & peccatum habere species.

Ad secundum dicendum, quod illa tria distinguuntur, sicut dictum est (in corp. art.).

Ad tertium dicendum, quod illa novem reducuntur ad septem prædicta: nam mendacium, & falsum testimonium continentur sub fallacia: falsum enim testimonium est quedam specificatio mendacii; sicut & furtum est quedam specificatio fraudis, unde sub fraude continetur: appetitus autem turpis lucri pertinet ad iniquitatem: rapacitas autem continetur sub violentia, cum sit species ejus: inhumanitas autem est idem quod obduratio contra misericordiam.

Ad quartum dicendum, quod illa quæ ponit Aristoteles, sunt illiberalitatis, vel aviritiæ species magis quam filie. Potest enim aliquis dici illiberalis, vel avirus ex eo quod deficit in dando: & si quidem parum det, vocatur *parcus*; si autem nihil, *tenax*; si autem cum magna difficultate det, vocatur *cumini bilis*, quasi *cumini venditor*, quia de parvis magnam vim facit. Quandoque autem aliquis dicitur illiberalis, vel avirus, quia excedit in accipiendo: & hoc dupliciter. Uno modo quia turpiter lucratur vel vilia, & servilia opera exercendo per illiberales operationes; vel quia de aliquibus vitiosis actibus lucratur, sicut de meretricio, vel de aliquo huiusmodi; vel quia lucratur de eo quod gratis oportet concedere, sicut usurarius; vel quia lucratur parva cum magno labore. Alio modo quia iniuste lucratur; vel vivis vim inferendo, sicut latrones; vel mortuos spoliando; vel ab amicis auferendo, sicut aleatores.

Ad quintum dicendum, quod sicut illiberalitas est circa mediocres pecunias, ita & illiberalitas. Unde tyranni, qui magna pecuniam auferunt, non dicuntur illiberales, sed iniusti.

Ad primum ergo dicendum, quod non oportet tet filias alicujus peccati capitalis ad idem genus vitii pertinere: quia ad finem unius vitii possunt ordinari etiam peccata alterius generis: aliud enim peccatum habere filias, & peccatum habere species.

Ad secundum dicendum, quod illa tria distinguuntur, sicut dictum est (in corp. art.).

Ad tertium dicendum, quod illa novem reducuntur ad septem prædicta: nam mendacium, & falsum testimonium continentur sub fallacia: falsum enim testimonium est quedam specificatio mendacii; sicut & furtum est quedam specificatio fraudis, unde sub fraude continetur: appetitus autem turpis lucri pertinet ad iniquitatem: rapacitas autem continetur sub violentia, cum sit species ejus: inhumanitas autem est idem quod obduratio contra misericordiam.

Ad quartum dicendum, quod illa quæ ponit Aristoteles, sunt illiberalitatis, vel aviritiæ species magis quam filie. Potest enim aliquis dici illiberalis, vel avirus ex eo quod deficit in dando: & si quidem parum det, vocatur *parcus*; si autem nihil, *tenax*; si autem cum magna difficultate det, vocatur *cumini bilis*, quasi *cumini venditor*, quia de parvis magnam vim facit. Quandoque autem aliquis dicitur illiberalis, vel avirus, quia excedit in accipiendo: & hoc dupliciter. Uno modo quia turpiter lucratur vel vilia, & servilia opera exercendo per illiberales operationes; vel quia de aliquibus vitiosis actibus lucratur, sicut de meretricio, vel de aliquo huiusmodi; vel quia lucratur de eo quod gratis oportet concedere, sicut usurarius; vel quia lucratur parva cum magno labore. Alio modo quia iniuste lucratur; vel vivis vim inferendo, sicut latrones; vel mortuos spoliando; vel ab amicis auferendo, sicut aleatores.

Ad quintum dicendum, quod sicut illiberalitas est circa mediocres pecunias, ita & illiberalitas. Unde tyranni, qui magna pecuniam auferunt, non dicuntur illiberales, sed iniusti.

Ad primum ergo dicendum, quod non oportet tet filias alicujus peccati capitalis ad idem genus vitii pertinere: quia ad finem unius vitii possunt ordinari etiam peccata alterius generis: aliud enim peccatum habere filias, & peccatum habere species.

(a) *Cod. Altav. chimibiles, scus & in solutione Edit. Rom. chimibiles, libérales (illiberales) operationes operantes.*

Secundo, utrum prodigalitas sit peccatum. Tertio, utrum sit gravius peccatum quam aviritia.

ARTICULUS I. 604

Utrum prodigalitas opponatur aviritiæ.

Sup. quæst. cxviii. art. 3. ad 3. & inf. art. 2. & 3. corp.

Ad primum sic proceditur. Videtur quod prodigalitas non opponatur aviritiæ. Opposita enim non possunt simul esse in eodem. Sed aliqui sunt simul prodigi, & aviri. Ergo prodigalitas non opponitur aviritiæ.

2. Præterea. Opposita sunt circa idem. Sed aviritia, secundum quod opponitur liberalitati, est circa passiones quasdam, quibus homo afficitur ad pecuniam; prodigalitas autem non videtur esse circa aliquas animæ passiones: non enim afficitur circa pecunias, nec circa aliquid aliud huiusmodi. Non ergo prodigalitas opponitur aviritiæ.

3. Præterea. Peccatum principaliter recipit speciem à fine, ut supra habitum est (1. 2. quæst. lxxi. art. 3.) Sed prodigalitas semper videtur ordinari ad aliquem finem illicitum, propter quem sua bona expendat, & præcipue propter voluptates: unde & Luc. xv. 13. dicitur de filio prodigo, quod *disperavit substantiam suam luxuriose vivendo*. Ergo videtur quod prodigalitas magis opponatur temperantiæ, & insensibilitati, quam aviritiæ, & liberalitati.

Sed contra est quod Philosophus in II. Eth. (cap. vii.) & in IV. (cap. 1. à med.) ponit prodigalitem oppositam liberalitati, & illiberalitati, quam nunc aviritiam dicimus.

Respondeo dicendum, quod in moralibus attenditur oppositio vitiorum ad invicem, & ad virtutem secundum superabundantiam, & defectum. Differunt autem aviritia, & prodigalitas secundum superabundantiam, & defectum diversimode. Nam in affectione divitiarum avirus superabundat, plus debito eas diligens; prodigus autem deficit, minus debito earum sollicitudinem gerens. Circ. exteriora vero ad prodigalitem pertinet excedere quidem in dando, deficere autem in retinendo; & acquirendo: ad aviritiam autem pertinet & contrario deficere quidem in dando, superabundare autem in accipiendo, & retinendo.

Unde patet quod prodigalitas aviritiæ opponitur.

Ad primum ergo dicendum, quod nihil prohibet eidem inesse opposita secundum diversam. Ab illis tamen aliquid magis denominatur quod inest principaliter. Sicut autem in

liberalitate, quæ medium tenet, præcipua est dario, ad quam acceptio, & retentio ordinantur; ita etiam aviritia, & prodigalitas præcipue attenduntur secundum dationem. Unde ille qui superabundat in dando, vocatur *prodigus*; qui autem deficit in dando, vocatur *avirus*. Contingit autem quandoque quod aliquis deficit in dando; qui tamen non excedit in accipiendo, ut Philosophus dicit in IV. Ethic. (cap. 1. à med.) Similiter etiam contingit quod aliquis excedat in dando, & ex hoc est prodigus; & simul cum hoc excedat in accipiendo: vel ex quadam necessitate: quia dum superabundat in dando, deficiunt ei propria bona, unde cogitur indebite acquirere, quod pertinet ad aviritiam; vel etiam propter animi inordinationem: dum enim non dat propter bonum, quasi contempta virtute, non curat undecumque, & qualitercumque accipiat: & sic non secundum idem est prodigus, & avirus.

Ad secundum dicendum, quod prodigalitas attenditur circa passiones pecunie, non sicut superabundans in eis, sed sicut deficiens.

Ad tertium dicendum, quod prodigi non semper abundant in dando propter voluptates, circa quas est intemperantia; sed quandoque quidem ex eo quod taliter sunt dispositi ut divitias non curent, quandoque autem propter aliquid aliud. Ut frequentius tamen ad intemperantiam declinant: tum quia ex quo superflue expendunt in aliis, etiam in rebus voluptuosis expendere non verentur, ad quas magis inclinat concupiscentia carnis: tum etiam quia ex quo non delectantur in bonis virtutum, quarunt sibi corporales delectationes. Et inde est quod Philosophus in IV. Eth. (cap. 1. à med.) dicit, quod *multi prodigiorum sunt intemperati*.

ARTICULUS II. 605

Utrum prodigalitas sit peccatum.

Inf. art. 3. ad 3.

Ad secundum sic proceditur. Videtur quod prodigalitas non sit peccatum. Dicit enim Apostolus, I. ad Tim. ult. 10. *Radix omnium malorum est cupiditas*. Sed non est radix prodigalitati, quæ ei opponitur. Ergo prodigalitas non est peccatum.

2. Præterea. Apostolus I. ad Tim. ult. 17. dicit: *Divitiis huius sæculi præcipue facte vitiosæ; communicare*. Sed hoc maxime faciunt prodigi. Ergo prodigalitas non est peccatum.

3. Præterea. Ad prodigalitem pertinet superabundare in datione, & deficere in sollicitudine divitiarum. Sed hoc maxime convenit vitis perfectis, impletibus quod Dominus

nus dicit Matth. vi. 34. *Nolite solliciti esse in crastinum*: & Matth. xix. 21. *Vende omnia que habes*: & *de pauperibus*. Ergo prodigalitas non est peccatum.

Sed contra est quod filius prodigus vituperatur de sua prodigalitate.

Respondes dicendum, quod, sicut dicitur est (art. præc.) prodigalitas opponitur avaritiæ secundum oppositionem superabundantiæ, & defectus. Medium autem virtutis per utrumque horum corrumpitur. Ex hoc autem est aliquid vitiosum, & peccatum, quod corrumpit bonum virtutis.

Unde relinquitur quod prodigalitas sit peccatum.

Ad primum ergo dicendum, quod illud verbum Apostoli quidam exponunt non de cupiditate actuali, sed de quadam habituali cupiditate, quæ est concupiscentia fœditis, ex qua omnia peccata oriuntur. Alii vero dicunt, quod loquitur de cupiditate generali respectu cuiuscumque boni: & sic manifestum est quod etiam prodigalitas ex cupiditate oritur: prodigus enim aliquid bonum temporale cupit consequi inordinate, vel placere aliis, vel saltem satisfacere sue voluntati in dando. Sed si quis recte consideret, Apostolus loquitur ibi ad litteram de cupiditate divitiarum: nam supra præmiserat: *Qui voluit divites fieri* &c. Et sic dicitur esse avaritia radix omnium malorum, non quia omnia mala semper ex avaritia oriuntur, sed quia nullum malum est quod non intermedium oriatur ex avaritia. Unde & prodigalitas quandoque ex avaritia nascitur; sicut cum aliquis prodige multa consumit intentione captandi favorem aliquorum, à quibus divitiis accipiat.

Ad secundum dicendum, quod Apostolus monet divites ut facile tribuant, & communicent sua, secundum quod oportet: quod non faciunt prodigi: quia, ut Philosophus dicit in IV. Ethic. (cap. 1. post. med.) *desiderationes eorum non sunt bonæ, neque boni gratia, neque secundum quod oportet; sed quandoque dant multa illis quos oportet pauperes esse, scilicet hispanicibus, & adulatoribus; bonis autem nihil dant.*

Ad tertium dicendum, quod superexcessus prodigalitati non attenditur principaliter secundum quantitatem dati, sed magis in quantum excedit id quod fieri oportet. Unde quandoque liberalis majora dat quam prodigus, si necessarium sit. Sic ergo dicendum est, quod illi qui intentione sequendi Christum omnia sua dant, & ab animo suo omnem temporalium sollicitudinem remouent, non sunt prodigi, sed perfecte liberales.

ARTICULUS III. 606

Utrum prodigalitas sit gravius peccatum quam avaritia.

Sup. quæst. cviii. art. 2. corp. & quæst. cxviii. art. 5. ad 3. & mal. quæst. xlii. art. 2. ad 10. & IV. Ethic. lect. 4. per tot. & lect. 5. fin.

Ad tertium sic proceditur. Videtur quod prodigalitas sit gravius peccatum quam avaritia. Per avaritiam enim aliquis nocet proximo, cui bona sua non communicat; per prodigalitem autem quis sibi ipsi nocet: dicit enim Philosophus in IV. Ethic. (cap. 1. circ. princ.) quod *corruptio divitiarum, per quam homo vivit, est quadam ipsius esse perditio*. Gravius autem peccat qui sibi ipsi nocet, secundum illud Eccl. xiv. 5. *Qui sibi nequam est, cui bonus erit?* Ergo prodigalitas est gravius peccatum quam avaritia.

2. Præterea. Inordinatio quæ provenit cum aliqua conditione laudabili, minus est vitiosa. Sed inordinatio avaritiæ quandoque est cum aliqua laudabili conditione; ut patet in illis qui nollunt sua expendere, ne cogantur aliena accipere: prodigalitem autem inordinatio provenit cum conditione vituperabili: unde & prodigalitem attribuitur immoderatis hominibus, ut Philosophus dicit in IV. Ethic. (cap. 1.) Ergo prodigalitas est gravius peccatum quam avaritia.

3. Præterea. Prudentia præcipua est inter morales virtutes, ut supra habitum est (quæst. lvi. art. 1. ad 1. & 1. 2. quæst. lxi. art. 2. ad 1.) Sed prodigalitas magis opponitur prudentiæ quam avaritiæ: dicitur enim Prov. xxi. 20. *Thesaurus desiderabilis, & oleum in habitaculo iusti, & imprudens homo dissipavit illud*: & Philosophus dicit in IV. Ethic. (cap. 1. à med.) quod *insipientis est superabundanter dare, & non accipere*. Ergo prodigalitas est gravius peccatum quam avaritia.

Sed contra est quod Philosophus dicit in IV. Ethic. (ibid.) quod *prodigus multo videtur melior liberali*.

Respondes dicendum, quod prodigalitas secundum se considerata minus peccatum est quam avaritia: & hoc triplici ratione.

Primo quidem quia avaritia magis differt à virtute opposita: magis enim ad liberalem pertinet dare, in quo superabundat prodigus, quam accipere, vel retinere, in quo superabundat avarus. Secundo quia prodigus est multis utilis, quibus dat; avarus autem nulli, sed nec sibi ipsi, ut dicitur in IV. Ethic. (loc. cit.) Tertio quia prodigalitas est facile sanabilis; & per hoc quod declinat ad a-

ARTICULUS I. 607

Utrum epicheja sit virtus.

Inf. quæst. cxxviii. art. 1. ad 6. & III. dist. xxxviii. art. 4. corp. fin. & V. Eth. lect. 16.

Ad primum sic proceditur. Videtur quod epicheja non sit virtus. Nulla enim virtus aufert aliam virtutem. Sed epicheja aufert aliam virtutem, quia tollit id quod iustum est secundum legem, & opponit videtur severitati. Ergo epicheja non est virtus.

2. Præterea. Augustinus dicit in lib. de Vera Religione (cap. xxxi. ad fin.) *In istis temporalibus legibus quamquam de his homines iudicent, cum eas instituant; tamen cum fuerint instituta, & firmata, non licebit iudici de istis iudicare, sed secundum ipsas*. Sed epicheja videtur iudicare de lege, quando eam existimat non esse servandam in aliquo casu. Ergo epicheja magis est vitium quam virtus.

3. Præterea. Ad epichejam videtur pertinere ut attendat ad intentionem legislatoris, ut Philosophus dicit in V. Ethic. (cap. x.) Sed interpretari intentionem legislatoris ad solum Principem pertinet: unde Imperator dicit in Codice de Legibus, & constitutionibus Princeps (lege 1.) *Inter equitatem, jusque interpretatum interpretationem nobis solis, & oportet, & licet interpretare*. Ergo actus epicheje non est licitus. Ergo epicheja non est virtus.

Sed contra est quod Philosophus in V. Ethic. (loc. cit.) ponit eam virtutem.

Respondes dicendum, quod, sicut supra dictum est (1. 2. quæst. xcvi. art. 6.) cum de legibus ageretur, quia humani actus, de quibus leges dantur, in singularibus contingunt: leges constituntur, quæ in finitis modis variari possunt; non fuit possibile aliquam regulam legis institui quæ in nullo casu deficeret; sed legislatores attendunt ad id quod in pluribus accidit, secundum hoc legem ferentes: quoniam tamen in aliquibus casibus fervare, est contra aequalitatem iustitiæ, & contra communem bonum, quod lex intendit: sicut lex instituit quod deposita reddantur, quia hoc ut in pluribus iustum est contingit tamen aliquando esse nocivum; puta si furiosus deposuit gladium, & cum reposcat, dum est in furia; vel si aliquis repositat depositum ad patriæ impugnationem. In his ergo & similibus casibus malum est sequi legem positam; bonum autem est, prætermisissis verbis legis, sequi id quod poscit iustitiæ ratio, & communis utilitas. Et ad hoc ordinatur epicheja, quæ apud nos dicitur æquitas.

Unde patet quod epicheja est virtus.

Ad

etatem senectutis, quæ est contraria prodigalitati; & per hoc quod pervenit ad egestatem de facili, dum multa inutiliter consumit, & sic pauper factus non potest in dando superabundare; & etiam quia de facili perducitur ad virtutem, propter similitudinem quam habet ad ipsam. Sed avarus non de facili sanatur, ratione supradicta (quæst. præc. art. 5. ad 3.)

Ad primum ergo dicendum, quod differentia prodigi, & avari non attenditur secundum hoc quod est peccare in seipsum, & in alium. Nam prodigus peccat in seipsum, dum bona sua consumit, unde vivere debet: peccat etiam in alterum consumendo bona, ex quibus aliis deberet providere. Et præcipue hoc apparet in clericis, qui sunt dispensatores bonorum Ecclesiæ, quæ sunt pauperum, quos defraudant, prodige expendendo. Similiter & avarus peccat in alios, in quantum deficit in dationibus: peccat & in seipsum, in quantum deficit in sumptibus: unde dicitur Eccl. vi. 2. *Vir cui Deus dedit divitias, nec tribuit ei potestatem ut comedat ex eis*. Sed tamen in hoc superabundat prodigus: quia sic sibi, & quibusdam aliis nocet, quod tamen aliquibus prodest. Avarus autem nec aliis, nec sibi prodest: quia non audeat uti etiam ad suam utilitatem bonis suis.

Ad secundum dicendum, quod cum de vitis communiter loquimur, iudicamus de eis secundum proprias rationes ipsorum; sicut circa prodigalitem attendimus, quod superflue consumit divitias; circa avaritiam vero, quod superflue eas retinet. Quod autem quis propter immoderantiam superflue consumat, hoc iam nominat simul peccata multa: unde & tales prodigi sunt peiores, ut dicitur in IV. Ethic. (cap. 1. post. princ.) Quod autem liberalis, sive avarus abstineat ab accipiendis alienis, etsi in se laudabile videatur, tamen ex causa propter quam facit, vituperabile est; dum ideo non vult ab aliis accipere, ne cogatur aliis dare.

Ad tertium dicendum, quod omnia vitia prudentiæ opponuntur, sicut & omnes virtutes à prudentia diriguntur: & ideo vitium ex hoc ipso quod opponitur soli prudentiæ, levius reputatur.

QUÆSTIO CXX.

De (a) epicheja, seu æquitate,

in duos articulos divisa.

Deinde considerandum est de epicheja: circa quam quaeruntur duo.

Primo, utrum epicheja sit virtus.

Secundo, utrum sit pars iustitiæ.

S. Thom. Op. Tom. IV.

(a) Ita dicitur recentiores passim, veteres epicheia, nisi epicheia quibusdam

Ad primum ergo dicendum, quod epicheja non dicitur iustum simpliciter, sed iustum quod est lege determinatum: nec etiam opponitur severitati, quæ sequitur (a) veritatem legis in quibus oportet. Sequi autem verba legis in quibus non oportet, vitiosum est. Unde dicitur in Codice de Legibus, & constit. Princ. (leg. v.) *Non dubium est in legem committere eum qui verba legis amplexus, contra legislatoris nititur voluntatem.*

Ad secundum dicendum, quod ille de lege iudicat qui dicit eam non esse bene positam; qui vero dicit verba legis non esse in hoc casu servanda, non iudicat de lege, sed de aliquo negotio particulari quod occurrit.

Ad tertium dicendum, quod interpretatio locum habet in dubiis, in quibus non licet absque determinatione Principis à verbis legis recedere; sed in manifestis non est opus interpretatione, sed executione.

ARTICULUS II. 608

Utrum epicheja sit pars iustitiæ.

Supra quæst. lxxx. art. 1. ad 5. & III. diff. xxxiiii. quæst. 111. art. 3. quæst. 5. corp. & ad 5. & V. Eth. lect. 16.

Ad secundum sic proceditur. Videtur quod epicheja non sit pars iustitiæ. Ut enim patet ex supradictis (quæst. lxxviii. art. 7.) duplex est iustitia, una particularis, alia legalis. Sed epicheja non est pars iustitiæ particularis, quia se extendit ad omnes virtutes, sicut & iustitia legalis: similiter etiam non est pars iustitiæ legalis, quia operatur præter id quod lege positum est. Ergo videtur quod epicheja non sit pars iustitiæ.

2. Præterea. Virtus principaliter non assignatur virtuti minus principali, ut pars: cardinalibus enim virtutibus, quasi principalibus, assignantur secundariæ virtutes ut partes. Sed epicheja videtur esse principalior virtus quam iustitia, ut ipsum nomen sonat: dicitur enim ab (*epi*) epi, quod est supra, & (*dikeon*) dikeon, quod est iustum. Ergo epicheja non est pars iustitiæ.

3. Præterea. Videtur quod epicheja sit idem quod modestia. Nam ubi Apostolus ad Philip. iv. 5. dicit: *Modestia vestra nota sit omnibus hominibus*, in Græco habetur *epicheja*. Sed secundum Tullium in Græco habetur *epicheia*. Sed epicheja non est pars temperantiæ. Ergo epicheja non est pars iustitiæ.

Sed contra est quod Philosophus dicit in V. Ethicæ (cap. x.) quod epicheja est quoddam iustum.

(a) Ita msc. & editi communiter. Al. verba legis.

Respondeo dicendum, quod, sicut supra dictum est (quæst. xlvi.) virtus aliqua triplicem habet partem, scilicet partem subjectivam, partem integram, & partem potentialem. Pars autem subjectiva est de qua essentialiter prædicatur totum; & est minus. Quod quidem contingit dupliciter: quandoque enim aliquid prædicatur de pluribus secundum unam rationem, sicut animal de equo, & bove: quandoque autem prædicatur secundum prius, & posterius, sicut ens prædicatur de substantia, & accidente.

Epicheja ergo est pars iustitiæ communiter dictæ, tanquam iustitia quædam existens, ut Philosophus dicit in V. Ethicæ (loc. cit.) Unde patet quod epicheja est pars subjectiva iustitiæ; & de ea iustitia dicitur per prius quam de legali: nam legalis iustitia dirigitur secundum epichejam. Unde epicheja est quasi superior regula humanorum actuum.

Ad primum ergo dicendum, quod epicheja correspondet proprie iustitiæ legali, & quodammodo continetur sub ea, & quodammodo excedit eam. Si enim iustitia legalis dicitur quæ obtemperat legi, sive quantum ad verba legis, sive quantum ad intentionem legislatoris, quæ potior est, sic epicheja est pars potior legalis iustitiæ. Si vero iustitia legalis dicitur solum quæ obtemperat legi secundum verba legis, sic epicheja non est pars legalis iustitiæ, sed est pars iustitiæ communiter dictæ, divisa contra iustitiam legalem, sicut excedens ipsam.

Ad secundum dicendum, quod, sicut Philosophus dicit in V. Ethicæ (cap. x.) epicheja est melior quædam iustitia, scilicet legali, quæ observat verba legis: quia tamen & ipsa est iustitia quædam, non est melior omni iustitia.

Ad tertium dicendum, quod ad epichejam pertinet aliquid moderari, scilicet observantiam verborum legis. Sed modestia, quæ ponitur pars temperantiæ, moderatur exteriori hominis vitam, puta in excessu, vel habitu, vel aliis huiusmodi. Potest tamen esse quod nomen epichejæ apud Græcos per quamdam similitudinem transferatur ad omnes moderationes.

QUÆSTIO CXXI.

De pietate.

in duos articulos divisa.

Deinde considerandum est de dono correspondente iustitiæ, scilicet de pietate: circa quam quaeruntur duo.

Primo, utrum sit donum Spiritus Sancti.

Secundo, quid in beatitudinibus, & fructibus ei correspondeat.

AR-

ARTICULUS I. 609

Utrum pietas sit donum.

III. diff. xliiii. quæst. 111. art. 2. quæst. 1.

Ad primum sic proceditur. Videtur quod pietas non sit donum. Dona enim à virtutibus differunt, ut supra habitum est (1. 2. quæst. lxxviii. art. 1.) Sed pietas est quædam virtus, ut supra dictum est (quæst. ci. art. 3.) Ergo pietas non est donum.

2. Præterea. Dona excellentiora sunt virtutibus, maxime moralibus, ut supra habitum est (1. 2. quæst. lxxviii. art. 8.) Sed inter partes iustitiæ religio est potior pietate. Ergo si aliqua pars iustitiæ debeat poni donum, videtur quod magis religio debeat esse donum, quam pietas.

3. Præterea. Dona manent in patria, & actus donorum, ut supra habitum est (1. 2. quæst. lxxviii. art. 6.) Sed actus pietatis non potest manere in patria: dicit enim Gregorius I. Mor. (cap. xv. ante med.) quod pietas cordis viscerum misericordie operibus replet: & sic non erit in patria, ubi nulla erit miseria. Ergo pietas non est donum.

Sed contra est quod Isaia xi. ponitur inter dona.

Respondeo dicendum, quod, sicut supra dictum est (1. 2. quæst. lxxviii. art. 1. & quæst. xl. art. 1. & 3.) dona Spiritus Sancti sunt quædam habituales anime dispositiones, quibus est prompte mobilis à Spiritu Sancto. Inter cetera autem movet nos Spiritus Sanctus ad hoc quod affectum quendam filialem habeamus ad Deum, secundum illud Rom. viii. 15. *Accipitis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba, pater.*

Et quia ad pietatem proprie pertinet officium, & cultum patri exhibere, consequens est quod pietas, secundum quam cultum, & officium exhibemus Deo ut patri per instinctum Spiritus Sancti, sit Spiritus Sancti donum.

Ad primum ergo dicendum, quod pietas quæ exhibet patri carnali officium, & cultum, est virtus; sed pietas, quæ est donum, hoc exhibet Deo ut patri.

Ad secundum dicendum, quod exhibere cultum Deo ut creatori, quod facit religio, est excellentius quam exhibere cultum patri carnali, quod facit pietas, quæ est virtus; sed exhibere cultum Deo ut patri, est adhuc excellentius quam exhibere cultum Deo ut creatori, & domino. Unde religio est potior pietatis virtute; sed pietas, secundum quod est donum, est potior religione.

Ad tertium dicendum, quod sicut per pietatem, quæ est virtus, exhibet homo officium, s. Th. Op. Tom. IV.

& cultum non solum patri carnali, sed etiam omnibus sanguine iunctis, secundum quod pertinent ad patrem; ita etiam pietas, secundum quod est donum, non solum exhibet cultum, & officium Deo, sed etiam omnibus hominibus, in quantum pertinent ad Deum. Et propter hoc ad ipsam pertinet honorare Sanctos, non contradicere Scripturæ sive intellectæ, sive non intellectæ, sicut Augustinus dicit in II. lib. de Doctr. Christ. (cap. viii. circ. princ.) Ipsa etiam ex consequenti subvenit in miseria constitutis. Et quamvis iste actus non habeat locum in patria, præcipue post diem iudicii; habebit tamen locum præcipue actus ejus, qui est revereri Deum affectu filiali: quod præcipue tunc erit, secundum illud Sap. v. 5. *Ecce quando computati sunt inter filios Dei. Erunt etiam mutua honoratio Sanctorum ad invicem. Nunc autem ante diem iudicii miserentur Sancti etiam eorum qui in statu hujus miserie vivunt.*

ARTICULUS II. 610

Utrum dono pietatis respondeat secunda beatitudo, scilicet Beati mites.

Supra quæst. lxxxiii. art. 9. ad 3. & 1. 2. quæst. lxi. art. 3. ad 3. & III. diff. xxxiv. quæst. 1. art. 4. & 6. & Matth. v.

Ad secundum sic proceditur. Videtur quod dono pietatis non respondeat secunda beatitudo, scilicet Beati mites. Pietas enim est donum respondens iustitiæ; ad quam magis pertinet quarta beatitudo, scilicet Beati qui esuriant, & sitiant iustitiam; vel etiam quinta beatitudo, videlicet Beati misericordes: quia, ut dictum est (art. præc. arg. 3.) opus misericordie pertinet ad pietatem. Non ergo secunda beatitudo pertinet ad donum pietatis.

2. Præterea. Donum pietatis dicitur dono scientiæ, quod adjungitur in commemoratione donorum Mal. xi. Ad idem autem se extendunt dirgens, & exequens. Cum ergo ad scientiam pertineat tertia beatitudo, scilicet Beati qui lugent, videtur quod non pertineat ad pietatem secunda beatitudo.

3. Præterea. Fructus respondent beatitudinibus, & donis, ut supra habitum est (1. 2. quæst. lxx. art. 2.) Sed inter fructus bonitas, & benignitas magis videtur convenire cum pietate quam mansuetudo, quæ pertinet ad mitritatem. Ergo secunda beatitudo non respondet dono pietatis.

Sed contra est quod Augustinus dicit in lib. I. de Sermonibus Domini in monte (cap. iv. parum ad princ.) *Pietas congruit mitibus.*

Respondeo dicendum, quod in adaptatione bea.

beatitudinum ad dona duplex convenientia potest attendi. Una quidem secundum rationem ordinis, quam videtur Augustinus fuisse secutus: unde primam beatitudinem attribuit infimo dono, scilicet timoris; secundam autem, scilicet *Beati mites*, attribuit pietati; & sic de aliis.

Alia convenientia potest attendi secundum propriam rationem doni, & beatitudinis: & secundum hoc oportet adaptare beatitudines donis secundum objecta, & actus: & ita pietati magis responderet quarta, & quinta beatitudo, quam secunda; secunda tamen beatitudo habet aliquam convenientiam cum pietate, in quantum scilicet per mansuetudinem tolluntur impedimenta actuum pietatis.

Et per hoc patet responsio ad primum.

Ad secundum dicendum, quod secundum proprietatem beatitudinum, & donorum, oportet quod eadem beatitudo respondeat scientiæ, & pietati; sed secundum rationem ordinis diversæ beatitudines eis adaptantur, observata tamen aliqui convenientia, ut supra dictum est (in corp. art.).

Ad tertium dicendum, quod bonitas, & benignitas in fructibus directe attribui possunt pietati; mansuetudo autem indirecte, in quantum tollit impedimenta actuum pietatis, ut dictum est (in corp. art.).

QUÆSTIO CXXII.

De præceptis iustitiæ,

in sex articulos divisa.

DEinde considerandum est de præceptis iustitiæ: & circa hoc quaeruntur sex.

Primo, utrum præcepta Decalogi sint præcepta iustitiæ.

Secundo de primo præcepto Decalogi.

Tertio de secundo.

Quarto de tertio.

Quinto de quarto.

Sexto de aliis sex.

ARTICULUS I. 611

Utrum præcepta Decalogi sint præcepta iustitiæ.

Sup. quæst. LVII. art. 1. ad 1. & art. 2. & quæst. CXL. art. 1. ad 3. & quæst. CXLVIIII. art. 2. ad 1. & 1. 2. quæst. XCIX. artic. 4. ad 1. & quæst. C. art. 3. ad 3.

AD primum sic proceditur. Videtur quod præcepta Decalogi non sint præcepta iustitiæ. Intentio enim legislatoris est *ciues facere virtuosos secundum omnem virtutem*, ut dicitur

In II. Ethic. (cap. 1. circ. med.) unde & V. Ethic. (cap. 1. à med.) dicitur, quod *lex præcipit de omnibus actibus omnium virtutum*. Sed præcepta Decalogi sunt prima principia totius diviniæ legis. Ergo præcepta Decalogi non pertinent ad solam iustitiam.

2. Præterea. Ad iustitiam videntur pertinere præcipue præcepta judicialia, quæ contra moralia dividuntur, ut supra habitum est (1. 2. quæst. XCIX. art. 4.) Sed præcepta Decalogi sunt præcepta moralia, ut ex dictis patet (1. 2. quæst. C. art. 3.) Ergo præcepta Decalogi non sunt præcepta iustitiæ.

3. Præterea. Lex præcipue tradit præcepta de actibus iustitiæ pertinentibus ad bonum commune, puta de officiis publicis, & aliis huiusmodi. Sed de his non fit mentio in præceptis Decalogi. Ergo videtur quod præcepta Decalogi non pertineant proprie ad iustitiam.

4. Præterea. Præcepta Decalogi distinguuntur in duas tabulas, secundum dilectionem Dei, & proximi; quæ pertinent ad virtutem caritatis. Ergo præcepta Decalogi magis pertinent ad caritatem quam ad iustitiam.

Sed contra est quod iustitia sola videtur esse virtus per quam ordinamur ad alterum. Sed per omnia præcepta Decalogi ordinamur ad alterum, ut patet discurrunt per singula. Ergo omnia præcepta Decalogi pertinent ad iustitiam.

Respondeo dicendum, quod præcepta Decalogi sunt prima principia legis, & quibus statim ratio naturalis assentit, sicut manifestissimis principiis. Manifestissime autem ratio debiti, quæ requiritur ad præceptum, apparet in iustitia, quæ est ad alterum: quia in his quæ sunt ad seipsum, videtur primo aspectu quod homo sit sui dominus, & quod liceat ei facere quodlibet; sed in his quæ sunt ad alterum, manifeste apparet quod homo est alteri obligatus ad reddendum ei quod debet.

Et ideo præcepta Decalogi oportuit ad iustitiam pertinere. Unde tria prima præcepta sunt de actibus religionis, quæ est potissima pars iustitiæ; quartum autem præceptum est de actibus pietatis, quæ est pars iustitiæ secundæ; aliæ vero sex dantur de actibus iustitiæ communiter dictæ, quæ inter æquales attenditur.

Ad primum ergo dicendum, quod lex intendit omnes homines facere virtuosos, sed ordine quodam, ut scilicet prius tradat eis præcepta de his in quibus est manifestior ratio debiti, ut dictum est (in corp. art.).

Ad secundum dicendum, quod judicialia præcepta sunt quedam determinationes moralium præceptorum, prout ordinantur ad proximum; sicut & ceremonialis sunt quedam determinationes præceptorum moralium, prout ordinantur ad Deum. Unde neutra præcepta continentur in Decalogo; sunt tamen determi-

minationes præceptorum Decalogi, & sic ad iustitiam pertinent.

Ad tertium dicendum, quod ea quæ pertinent ad bonum commune, oportet diversimode dispensari secundum hominum diversitatem: & ideo non fuerunt ponenda inter præcepta Decalogi, sed inter præcepta judicialia.

Ad quartum dicendum, quod præcepta Decalogi pertinent ad caritatem sicut ad finem, secundum illud I. ad Tim. 1. 5. *Finis præcepti est caritas*; sed ad iustitiam pertinent, in quantum immediate sunt de actibus iustitiæ.

ARTICULUS II. 612

Utrum primum præceptum Decalogi convenienter tradatur.

1. 2. quæst. CX. art. 6. & 7. & III. dist. XXXVI. quæst. 11.

AD secundum sic proceditur. Videtur quod primum præceptum Decalogi inconvenienter tradatur. Magis enim homo est obligatus Deo quam patri carnali, secundum illud ad Heb. XII. 9. (a) *Quanto magis obtemperabimus patri spirituum, & vivemus?* Sed præceptum pietatis, quæ honoratur pater, positum affirmative, cum dicitur: *Honora patrem tuum, & matrem tuam*. Ergo multo magis primum præceptum religionis, quæ honoratur Deus, debuit proponi affirmative; præsertim cum affirmatio naturaliter sit prior negatione.

2. Præterea. Primum præceptum Decalogi ad religionem pertinet, ut dictum est (art. præc.) Sed religio, cum sit una virtus, habet unum actum. In primo autem præcepto prohibentur tres actus: nam primo dicitur: *Non habebis deos alienos coram me*; secundo dicitur: *Non facies tibi sculptile*; tertio vero: *Non adorabis ea, neque coles*. Ergo inconvenienter traditur primum præceptum.

3. Præterea. Augustinus dicit in lib. de Decem cordis (cap. IX. à med.) quod *per primum præceptum excluditur vitium superstitionis*. Sed multe sunt aliæ noxiæ superstitiones præter idololatriam, ut supra dictum est (quæst. XCIX. art. 2.) Insufficiens ergo prohibetur sola idololatria.

In contrarium est Scripturæ auctoritas.

Respondeo dicendum, quod ad legem pertinet facere homines bonos: & ideo oportet præcepta legis ordinari secundum ordinem generationis, quæ scilicet sit homo bonus. In ordine autem generationis duo sunt attendenda. Quorum primum est quod prima pars primo constituitur; sicut in generatione animalis pri-

mo generatur cor, & in domo primo ponitur fundamentum, & in bonitate animæ prima pars est bonitas voluntatis, ex qua aliquis homo benevitur qualibet alia bonitate. Bonitas autem voluntatis attenditur ad objectum suum, quod est finis: & ideo in eo qui erat per legem instituendus ad virtutem, primo oportuit quasi jacere quoddam fundamentum religionis, per quam homo debite ordinatur in Deum, qui est ultimus finis humanæ voluntatis.

Secundo attendendum est in ordine generationis quod primo contraria, & impedimenta tolluntur; sicut agricola primo purgat agrum, & postea proficit semina, secundum illud Hierem. IV. 3. *Novate vobis novale, & vallite fovee (b) super spinas*. Et ideo circa religionem primo homo erat instituendus, ut impedimenta veræ religionis excluderet. Præcipuum autem impedimentum religionis est quod homo falso deo inhæreat, secundum illud Matth. VI. 24. *Non potestis Deo servire, & mammonæ*. Et ideo in primo præcepto legis excluditur cultus falorum deorum.

Ad primum ergo dicendum, quod etiam circa religionem ponitur unum præceptum affirmativum, scilicet *Memento ut diem sabbatis sanctifices*. Sed erant præmittenda præcepta negativa, quibus impedimenta religionis tollerentur. Quamvis enim affirmatio naturaliter sit prior negatione; tamen in via generationis negatio, quæ removetur impedimenta, est prior, ut dictum est (in corp. art.) & præcipue in rebus divinis, in quibus negationes præferuntur affirmationibus, propter insufficienciam nostram, ut Dionysius dicit I. cap. Cælest. hierarch. (parum ante med.)

Ad secundum dicendum, quod cultus alienorum deorum dupliciter apud aliquos obstruabatur. Quidam enim quasi in creaturas pro diis colebant absque institutione imaginum. Unde Varro dicit, quod antiqui Romani diu sine simulacris deos colerunt. Et hic cultus prohibetur primo, cum dicitur: *Non habebis deos alienos*. Apud alios autem erat cultus falorum deorum sub quibusdam imaginibus. Et ideo oportuit prohiberi etiam ipsarum imaginum institutionem, cum dicitur: *Non facies tibi sculptile*; & ipsarum imaginum cultus, cum dicitur: *Non coles ea, &c.*

Ad tertium dicendum, quod omnes aliæ superstitiones procedunt ex aliquo pacto cum demonibus inito, tacito, vel expresso: & ideo omnes intelliguntur prohiberi in hoc quod dicitur: *Non habebis deos alienos*.

AR.

(a) *Palgata*: Non multo magis, &c. (b) *Ira mss. & recentiores edidit: antiqui videntur super spinas & tribulos, quod nec est in textu Hierem.*

ARTICULUS III. 613

Utrum secundum præceptum Decalogi convenienter tradatur.

Locis sup. art. 1. inducit.

AD tertium sic proceditur. Videtur quod secundum præceptum Decalogi non convenienter tradatur. Hoc enim præceptum: *Non assumes nomen Dei tui in vanum*, sic exponitur in Glossa (interl.) Exod. xx. „ Non existi-
mes creaturam esse filium Dei: “ per quod prohibetur error contra fidem: & Deut. v. exponitur (in Glossa interl.) *Non assumes nomen Dei tui in vanum*, scilicet nomen Dei ligno, vel lapidi attribuendo: “ per quod prohibetur falsa confessio, quæ est actus infidelitatis, sicut & error. Infidelitas autem est prior superstitione, sicut & fides religione. Ergo hoc præceptum debuit præmitti primo, in quo prohibetur superstitione.

2. Præterea. Nomen Dei ad multa assumitur, sicut ad laudandum, ad miracula faciendum, & universaliter ad omnia quæ dicuntur, vel sunt à nobis, secundum illud ad Col. 11. 17. *Omne quodcumque factis verbo, vel opere, in nomine Domini facite*. Ergo præceptum quod prohibetur nomen Dei assumi in vanum, videtur universaliter esse quam præceptum quod prohibetur superstitione; & ita debuit ei præmitti.

3. Præterea. Exod. xx. exponitur (in Glossa interl.) illud præceptum: *Non assumes nomen Dei tui in vanum*, jurando scilicet pro nihilo: unde videtur per hoc prohiberi vana juratio, quæ est scilicet sine iudicio. Sed multo gravior est falsa juratio, quæ est sine veritate, & iniusta juratio, quæ est sine iustitia. Ergo magis debuerunt illa prohiberi per hoc præceptum.

4. Præterea. Multo gravior peccatum est blasphemia, vel quicquid fiat verbo, vel facto in contumeliam Dei, quam perjurium. Ergo blasphemia, & alia huiusmodi debuerunt magis per hoc præceptum prohiberi.

5. Præterea. Multa sunt Dei nomina. Ergo non debuit indeterminate dici: *Non assumes nomen Dei tui in vanum*.

Sed in contrarium est auctoritas Scripturæ.

Respondeo dicendum, quod oportet prius impedimenta veræ religionis excludere in eo qui instituitur ad virtutem, quam in vera religione fundare. Opponitur autem veræ religioni aliquid dupliciter: uno modo per excessum, quando scilicet id quod est religionis, alteri indebitè exhibetur, quod pertinet ad superstitionem: alio modo quasi per defectum reverentiæ, cum scilicet Deus contemnitur, quod pertinet ad vitium irreligiositatis, ut supra ha-

bitum est (quæst. xxviii. in divisione, & in art. seq.) Superstitio autem impedit religionem quantum ad hoc ne suscipiatur Deus ad colendum. Ille autem cuius animus implicatus est alicui cultui indebitò, non potest simul debitum Dei cultum suscipere, secundum illud Isai. xxviii. 20. *Coangustatum est stratum, ita ut alter decidat, scilicet Deus verus, vel fallus à corde hominis; & pallium breve utriusque operire non potest*. Per irreligiositatem autem impeditur religio quantum ad hoc ne Deus, postquam susceptus est, honoretur. Prius autem est Deum suscipere ad colendum, quam eum susceptum honorare.

Et ideo præmittitur præceptum quod prohibetur superstitione, secundo præcepto quod prohibetur perjurium ad irreligiositatem pertinens.

Ad primum ergo dicendum, quod illæ expositiones sunt mysticæ; literalis autem expositio est, quæ habetur Deut. v. *Non assumes nomen Dei tui in vanum*, scilicet, “ jurando pro re quæ non est.”

Ad secundum dicendum, quod non prohibetur quolibet assumptio divini nominis per hoc præceptum, sed proprie illa quæ assumitur divinum nomen ad confirmationem humani verbi per modum juramenti: quia ista assumptio divini nominis est frequentior apud homines. Potest tamen ex consequenti intelligi, quod per hoc prohibetur omnis inordinata divini nominis assumptio. Et secundum hoc procedunt illæ expositiones de quibus supra dictum est (in arg. 1.)

Ad tertium dicendum, quod pro nihilo jurare dicitur ille qui jurat pro eo quod non est: quod pertinet ad falsam iuramentum, quæ principaliter perjurium nominatur, ut supra dictum est (quæst. xxviii. art. 1. ad 3.) Quando enim aliquis falsum jurat, tunc iuratio est vana secundum seipsum, quia non habet firmamentum veritatis, quando autem aliquis jurat sine iudicio ex aliqua levitate, si verum jurat, non est ibi vanitas ex parte ipsius juramenti, sed solum ex parte jurantis.

Ad quartum dicendum, quod sicut ei qui intruitur in aliqua scientia, primo proponuntur quædam communia documenta; ita etiam lex, quæ instituit hominem ad virtutem in præceptis Decalogi, quæ sunt prima, proposuit ea vel prohibendo, vel mandando quæ communis in cursu vite humane solent accidere. Et ideo inter præcepta Decalogi prohibetur perjurium, quod frequentius accidit quam blasphemia, in quam homo rarius prolabitur.

Ad quintum dicendum, quod nominibus Dei debetur reverentia ex parte rei significatæ, quæ est una; non autem ratione vocum significantium, quæ sunt multa. Et ideo fin-

singulariter dixit: *Non assumes nomen Dei tui in vanum*: quia non differt per quodcumque nomen Dei perjurium committatur.

ARTICULUS IV. 614

Utrum tertium Decalogi præceptum convenienter tradatur, scilicet de sanctificatione sabbati.

1. 2. quæst. c. art. 5. ad 2. & quæst. cii. art. 4. ad 10. & Illi. dist. xxxviii. art. 5. & Isai. lvi. col. 1. fin. & Job. xii. corp. 2. fin. & Coloj. 11. lect. 4.

AD quartum sic proceditur. Videtur quod inconvenienter tertium præceptum Decalogi tradatur, scilicet de sanctificatione sabbati. Hoc enim præceptum spiritualiter intellectum est generale: super illud enim Luc. xiii. *Archisynagogus indignans, quod sabbato curasset*, dicit Beda (lib. IV. comment. cap. xlii.) „ Rex in sabbato non prohibet hominem curare; sed servilia opera facere, id est peccata, tis gravari, prohibet. “ Secundum autem literalem sensum est præceptum ceremoniale: dicitur enim Exod. xxxi. 13. *Videte ut sabbatum meum custodiat: quia signum est inter me, & vos in generationibus vestris*. Præcepta autem Decalogi, & sunt præcepta spiritualia, & sunt præcepta moralia. Inconvenienter ergo ponitur inter præcepta Decalogi.

2. Præterea. Ceremonialia legis præcepta continentur sacra, sacrificia, sacramenta, & observantia, ut supra habitum est (1. 2. quæst. cii. art. 4.) Ad sacra autem pertinebant non solum sacri dies, sed etiam sacra loca, & sacra vasa, & alia huiusmodi. Similiter etiam erant multi sacri dies præter sabbatum. Inconveniens est ergo quod, prætermisissis aliis omnibus ceremonialibus, de sola observantia sabbati fiat mentio.

3. Præterea. Quicumque transgreditur præceptum Decalogi, peccat. Sed in veteri lege aliqui transgredientes observantiam sabbati non peccabant, sicut circumcidentes pueros octava die, & sacerdotes in templo sabbatis operantes: & Elias (III. Reg. xix.) cum quadraginta diebus pervenisset ad montem Dei Oreb, consequens est quod in sabbato itineravit: similiter etiam sacerdotes, dum septem diebus circumferrent arcam Domini, legitur Josue vi. intelliguntur eam die sabbati circumtulisse: dicitur etiam Luc. xlii. 13. *Nomen uniusquisque vestrum sabbato solvit bovem suum, aut asinum, & ducit ad aquam?* Ergo

inconvenienter ponitur inter præcepta Decalogi.

4. Præterea. Præcepta Decalogi sunt etiam in nova lege observanda. Sed in nova lege non servatur hoc præceptum, nec quantum ad diem sabbati, nec quantum ad diem Dominicam, in qua & cibi coquantur, & itinerantur, & piscantur homines, & alia multa huiusmodi faciunt. Ergo inconvenienter traditur præceptum de observatione sabbati.

Sed contra est Scripturæ auctoritas.

Respondeo dicendum, quod, remotis impedimentis veræ religionis per primum, & secundum præceptum Decalogi, ut supra dictum est (art. 2. & 3. huj. quæst.) consequens fuit ut tertium præceptum poneretur, per quod homines in vera religione fundarentur. Ad religionem autem pertinet cultum Deo exhibere. (a) Sicut autem in Scriptura divina traditur nobis cultus interior sub aliquibus corporalium rerum similitudinibus; ita cultus exterior Deo (b) exhibetur per aliquod sensibile signum. Et quia ad interiorum cultum, qui consistit in oratione, & devotione, magis inducitur homo ex interiori Spiritus Sancti instinctu, præceptum legis dandum fuit (c) de exteriori cultu secundum aliquod sensibile signum.

Et quia præcepta Decalogi sunt quasi quedam prima, & communia legis principia; ideo in tertio præcepto Decalogi præcipitur exterior Dei cultus sub signo communis beneficii, quod pertinet ad omnes, scilicet ad representandum opus creationis mundi, à quo requievit dicitur Deus septima die: in cuius signum dies septima mandatur sanctificanda, id est deputanda ad vacandum Deo. Et ideo Exod. xx. 11. præmissis præcepto de sanctificatione sabbati, assignatur ratio: quia *sex diebus fecit Deus cælum, & terram, & in septima die requievit*.

Ad primum ergo dicendum, quod præceptum de sanctificatione sabbati literaliter intellectum, est partim morale, partim autem ceremoniale. Morale quidem est quantum ad hoc quod homo deputet aliquod tempus vite sue ad vacandum divinis. Inest enim homini naturalis inclinatio ad hoc quod cullibet rei necessariæ deputetur aliquod tempus, sicut corporali refectio, somno, & aliis huiusmodi. Unde etiam spirituali refectio, quæ mens hominis in Deo reficitur, secundum dicentem naturalis rationis, aliquod tempus deputat homo. Et sic habere aliquod tempus deputatum ad vacandum divinis, cadit sub præcepto morali. Sed in quantum in hoc præcepto determinatur speciale tempus in signum creationis mundi, sic est præceptum ceremoniale.

Si-

(a) Ita cum mss. editis passim. Nicolajus: Sicut autem Scriptura divina tradit nobis sub aliquibus, &c. (b) Al. deberet. (c) Coda. Ganser. de interdictis. Ita vero cum aliis mss. editis communi.

Similiter etiam ceremoniale est secundum allegoricam significationem, prout fuit signum quietis Christi in sepulchro, quæ fuit septima die: & similiter secundum morale significationem, prout significat cessationem ab omni actu peccati, & quietem mentis in Deo. Et secundum hoc quodammodo est præceptum generale. Similiter etiam ceremoniale est secundum significationem anagogicam, prout scilicet præfigurat quietem fruitionis Dei, quæ erit in patria. Unde præceptum de sanctificatione sabbati ponitur inter præcepta Decalogi, in quantum est præceptum morale, non in quantum est ceremoniale.

Ad secundum dicendum, quod aliæ ceremonie legis sunt signa aliquorum particularium effectuum Dei; sed observatio sabbati est signum generalis beneficii, scilicet productionis universæ creaturæ. Et ideo convenientius debuit poni inter præcepta generalia Decalogi quam aliquod aliud ceremoniale legis.

Ad tertium dicendum, quod in observantia sabbati duo sunt consideranda. Quorum unum est sicut finis: & hoc est ut homo vacet rebus divinis: quod significatur in hoc quod dicit: *Memento ut diem sabbati sanctifices*: illa enim dicuntur sanctificari in lege quæ divino cultui applicantur. Aliud autem est effectus operum; quæ significatur cum subditur: *Septima die Domini Dei tui non facies omne opus*. Sed de quo opere intelligatur, apparet per id quod exponitur Levit. xxii. 3. *Omne opus servile non facietis in eo*. Opus autem servile dicitur à servitute. Est autem triplex servitus. Una quidem qua homo servit peccato, secundum illud Joann. vii. 34. *Qui facit peccatum, servus est peccati*: & secundum hoc omne opus peccati dicitur servile. Alia vero servitus est qua homo servit homini. Est autem hominum alterius servus, non secundum mentem, sed secundum corpus, ut supra habitum est (quæst. civ. art. 5. & art. 6. ad 1.) Et ideo operum servilia secundum hoc dicuntur opera corporalia, in quibus unus homo alteri servit. Tertia autem est servitus Dei: & secundum hoc opus servile potest dici opus patriæ, quod pertinet ad Dei servitium. Si autem sic intelligatur opus servile, non prohibetur in die sabbati: quia hoc esset contrarium fini observationis sabbati. Homo enim ad hoc ab aliis operibus abstinet in die sabbati, ut vacet operibus ad Dei servitium pertinentibus. Et inde est quod, sicut dicitur Joann. vii. 23. *Circumcisionem homo accipit in sabbato, ut non solvatur lex Moysi*. Inde etiam est quod, sicut dicitur Matth. xii. 5. *Sabbati sacerdotes in templo sabbatum violant, id est corporaliter in sabbato operantur, & sine crimine sunt*. Et sic etiam sacerdotes in sabbato circumferentes aream non transgrediebantur præceptum de sabbati obser-

vatione. Similiter etiam nullius spiritualis actus exercitium est contra observantiam sabbati; puta si quis doceat verbo, vel scripto. Unde Num. xxv. 11. dicit Glossa (ord. Orig. hom. xxii. 1. in Num. sup. illud: *Die autem sabbati*) quod, fabri, & hujusmodi artifices otiantur, in die sabbati: lector autem divinæ legis, vel doctor ab opere suo non desinit; nec tamen contaminatur sabbatum; sicut sacerdotes in templo sabbatum violant, & sine crimine sunt. Sed alia opera servilia, quæ dicuntur servilia primo, vel secundo modo, contrariantur observantia sabbati, in quantum impediunt applicationem hominis ad divina. Et quia magis homo impeditur à rebus divinis per opus peccati, quam per opus licitum, quamvis sit corporale; ideo magis contra hoc præceptum agit qui peccat in die festo, quam qui aliud corporale opus licitum facit. Unde Augustinus dicit in lib. de Decem chordis (cap. 111. ante med.) *Melius faceret Judæus in agro suo aliquid utile, quam si in theatro scissusis existeret: & melius famigerorum die sabbati lanam facerent, quam quod tota die in negotiis suis impudice saltarent*. Non autem qui peccat venialiter in sabbato, contra hoc præceptum facit, quia peccatum veniale non excludit sanctitatem. Opera etiam corporalia ad spirituale Dei cultum non pertinentia intantum servilia dicuntur, in quantum proprie pertinent ad servientes; in quantum vero sunt communia servis, & liberis, servilia non dicuntur. Quilibet autem tam servus, quam liber teneatur in necessariis providere non tantum sibi, sed etiam proximo: præcipue quidem in his quæ ad salutem corporis pertinent, secundum illud Prov. xxiv. 11. *Evade eos qui ducuntur ad mortem*: secundario autem etiam in damno rerum vitando, secundum illud Deuter. xxii. 1. *Non videbis vobem fratris tui, aut ovem errantem, & præteribis, sed reduces fratris tui*. Et ideo opus corporale pertinens ad conservandam salutem proprii corporis non violat sabbatum: non enim est contra observantiam sabbati, quod aliquis comedat, & alia hujusmodi faciat, quibus salus corporis conservatur. Et propter hoc Machabei non polluerunt sabbatum pugnantibus ad sui defensionem die sabbati, ut legitur I. Machabæorum 11. similiter nec etiam Elias fugiens à facie Jezabel in die sabbati. Et propter hoc etiam Dominus Matth. xii. excusat discipulos suos, qui colligebant spicas in die sabbati propter necessitatem quam patiebantur. Similiter opus corporale, quod ordinatur ad salutem corporalem alterius, non est contra observantiam sabbati: unde dicitur Joann. vii. 23. *Misisti indignamini, quia totum hominem salvatum*

feci in sabbato? Similiter etiam opus corporale, quod ordinatur ad imminens damnum rei exterioris vitandum, non violat sabbatum: unde dicit Dominus Matth. xii. 11. *Qui erit ex vobis homo qui habet unam ovem, & si ceciderit sabbato in fossam, nonne tensit, & levabit eam?*

Ad quartum dicendum, quod observantia Dei dominicæ in nova lege succedit observantia sabbati, non ex vi præcepti legis, sed ex constitutione Ecclesie, & consuetudine populi christiani. Nec enim hujusmodi observatio est figuralis, sicut fuit observatio sabbati in veteri lege. Et ideo non est ita acta prohibitio operandi in die dominica, sicut in die sabbati; sed quedam opera conceduntur in die dominica quæ in die sabbati prohibebantur, sicut decoctio ciborum, & alia hujusmodi; & etiam in quibusdam operibus prohibitis facilius propter necessitatem dispensatur in nova quam in veteri lege: quia figura pertinet ad preestationem veritatis, quam nec in modico præterire oportet; opera autem secundum se considerata immutari possunt pro loco, & tempore.

ARTICULUS V. 615

Utrum convenienter tradatur quartum præceptum operum de honoratione parentum.

III. dist. xxxvi. 1. art. 1. quæst. 2.

Ad quintum sic proceditur. Videtur quod inconvenienter tradatur quartum præceptum de honoratione parentum. Hoc enim est præceptum quod pertinet ad pietatem. Sed sicut pietas est pars justitiæ, ita etiam observantia, & gratia, & alia, de quibus dictum est (quæst. ci. art. 1. & seq.) Ergo videtur quod non debuit dari speciale præceptum de pietate, cum de aliis non datur. Præterea, pietas non solum exhibet cultum parentibus, sed patriæ, & etiam aliis sanguine conjunctis, & patriæ benevolis, ut supra dictum est (quæst. ci. art. 1. & 2.) Inconvenienter ergo in hoc quarto præcepto fit mentio solum de honoratione patris, & matris. Præterea, Parentibus non solum debetur honoris reverentia, sed etiam sustentatio. Ergo insufficienter sola parentum honoratio præcipitur.

4. Præterea. Contingit quandoque quod hi qui honorant parentes, cito moriuntur; & contrario qui parentes non honorant, diu vivunt. Inconvenienter ergo additur huic præcepto hæc promissio: *Ut sit longævus super terram*.

In contrarium est sacre Scripturæ auctoritas.

2. 2. Op. Tom. IV.

Respondeo dicendum, quod præcepta Decalogi ordinantur ad dilectionem Dei, & proximi. Inter proximos autem maxime obligamur parentibus: & ideo immediate post præcepta ordinantur nos in Deum, ponitur præceptum ordinans nos ad parentes, qui sunt particularia principium nostri esse, sicut Deus est universale principium: & sic est quadam affinitas hujus præcepti ad præcepta primæ tabule.

Ad primum ergo dicendum, quod, sicut supra dictum est (quæst. ci. art. 2.) pietas ordinatur ad reddendum debitum parentibus, quod communiter ad omnes pertinet. Et ideo inter præcepta Decalogi, quæ sunt communia, magis debet poni aliquid pertinens ad pietatem quam ad alias partes justitiæ, quæ respiciunt aliquod debitum speciale.

Ad secundum dicendum, quod per prius aliquid debetur parentibus quam patriæ, & consanguineis: quia per hoc quod sumus nati à parentibus, pertinet ad nos & consanguineis, & patriæ. Et ideo cum præcepta Decalogi sint prima præcepta legis, magis ordinatur homo per ea ad parentes quam ad patriam, vel ad alios consanguineos. Nihilominus tamen in hoc præcepto quod est de honoratione parentum, intelligitur mandari quicquid pertinet ad reddendum debitum cuicumque personæ, sicut secundarium includitur in principali.

Ad tertium dicendum, quod parentibus, in quantum hujusmodi, debetur reverentia honoris; sed sustentatio, & alia hujusmodi debentur eis ratione alicujus accidentis, puta in quantum sunt indigentes, vel servi, vel aliquid hujusmodi, ut supra dictum est (quæst. ci. art. 2.) Et quia quod est per se, prius est eo quod est per accidens, ideo inter prima etiam præcepta legis, quæ sunt præcepta Decalogi, specialiter præcipitur honoratio parentum; in qua, sicut in quodam principali, intelligitur mandari sustentatio, & quicquid aliud parentibus debetur.

Ad quartum dicendum, quod longævitas promittitur honorantibus parentes, non solum quantum ad futuram vitam, sed etiam quantum ad presentem, secundum illud Apostolus I. ad Timoth. iv. 8. *Pietas ad omnia utilis est, promissionem habens vite que non est, & futura*. Et hoc rationaliter. Qui enim est gratus beneficio, meretur secundum quædam congruentiam ut sibi beneficium conferretur, propter ingratitudinem autem meretur aliquis beneficium perdere. Beneficium autem vite corporalis post Deum à parentibus habemus: & ideo ille qui honorat parentes, quasi beneficio gratus, meretur vite conservationem; qui autem non honorat parentes, tamquam ingratus, meretur vita privari. Quia tamen presentia bona, vel mala non cadunt sub

merito, vel demerito, nisi in quantum ordinantur ad futuram remunerationem, ut dicitur est (1. 2. quæst. cxiv. art. 12.) ideo quandoque secundum occultam rationem divinatorum judiciorum, quæ maxime futuram remunerationem respiciunt, aliqui qui sunt pii in parentes, citius vita privantur; alii vero qui sunt impii in parentes, diutius vivunt.

ARTICULUS VI. 616

Utrum alia sex præcepta Decalogi convenienter tradantur.

III. dist. xxxvii. art. 2. quæst. 1.

AD sextum sic proceditur. Videtur quod alia sex præcepta Decalogi inconvenienter tradantur. Non enim sufficit ad salutem quod aliquis proximo suo non noceat; sed requiritur quod ei debitum reddat, secundum illud Rom. xiiii. 7. *Reddite omnibus debita.* Sed in sex ultimis præceptis solum prohibetur nocentium proximo inferendum. Ergo inconvenienter prædicta præcepta traduntur.

2. Præterea. In prædictis præceptis prohibentur homicidium, adulterium, furtum, & falsum testimonium. Sed multa alia nocentia possunt proximo inferri, ut patet ex his quæ supra determinata sunt (quæst. lxxi. & seq.) Ergo videtur quod inconvenienter sint tradita hujusmodi præcepta.

3. Præterea. Concupiscentia dupliciter potest capi: uno modo, secundum quod est actus voluntatis, ut dicitur Sap. vi. 21. *Concupiscentia sapientia deducit ad regnum perpetuum;* alio modo, secundum quod est actus sensualitatis, sicut dicitur Jacobi iv. 7. *Unde bella, & lites in vobis? nonne ex concupiscentiis quæ militant in membris vestris?* Sed per præceptum Decalogi non prohibetur concupiscentia sensualitatis, quia secundum hoc primi motus essent peccata mortalia, utpote contra præceptum Decalogi existentes: similiter etiam non prohibetur concupiscentia voluntatis, quia hæc includitur in quolibet præcepto. Ergo inter præcepta Decalogi inconvenienter ponuntur quedam concupiscentiæ prohibitiva.

4. Præterea. Homicidium est gravius peccatum quam adulterium, vel furtum. Sed non ponitur aliud præceptum prohibitivum concupiscentiæ homicidii. Ergo etiam inconvenienter ponuntur quedam præcepta prohibitiva concupiscentiæ furti, & adulterii.

Sed in contrarium est auctoritas Scripture.

Respondetur dicendum, quod sicut per pares justitiæ debitum redditur aliquibus determinatis personis, quibus homo ex aliqua speciali ratione obligatur; ita etiam per justitiam proprie dictam aliquis debitum redditur com-

munitur omnibus. Et ideo post præcepta tria pertinentia ad religionem, quæ redditur debitorum Deo; post quartum præceptum, quod est pietatis, quæ redditur parentibus debitum, in quo includitur omne debitum quod ex aliqua speciali ratione debetur; necesse fuit quod ponerentur consequenter aliqua præcepta pertinentia ad justitiam proprie dictam, quæ indifferenter omnibus debitum reddit.

Ad primum ergo dicendum, quod communiter ad hoc obligatur homo ut nulli inferat nocentium: & ideo præcepta negativa, quibus prohibentur nocentia, quæ possunt proximis inferri, tamquam communia, fuerunt ponenda inter præcepta Decalogi. Ea vero quæ sunt proximis exhibenda, diversimode exhibentur diversis: & ideo non fuerunt inter præcepta Decalogi ponenda de his affirmativa præcepta.

Ad secundum dicendum, quod omnia alia nocentia quæ proximis inferuntur, possunt ad ista reduci quæ his præceptis prohibentur, tamquam ad quedam communiora, & principaliora. Nam omnia nocentia quæ in personam proximi inferuntur, intelliguntur prohiberi in homicidio sicut in principaliori. Quæ vero inferuntur in personam conjunctam, & maxime per modum libidinis, intelliguntur prohiberi simul cum adulterio. Quæ vero pertinent ad damna in rebus illata, intelliguntur prohiberi simul cum furto. Quæ autem pertinent ad locutiones, sicut detractiones, blasphemias, & si qua hujusmodi, intelliguntur prohiberi in falso testimonio, quod directius justitiæ contrariatur.

Ad tertium dicendum, quod per præcepta prohibitiva concupiscentiæ, non intelligitur prohiberi primus motus concupiscentiæ, qui consistit infra limites sensualitatis; sed prohibetur directè consensus voluntatis, qui est in opus, vel in delectationem.

Ad quartum dicendum, quod homicidium secundum se non est concupiscibile, sed magis horribile, quia non habet de se rationem, alicujus boni. Sed adulterium habet rationem alicujus boni, scilicet delectabilis: furtum etiam habet rationem alicujus boni, scilicet utilis. Bonum autem de se habet rationem concupiscibilis. Et ideo fuit specialibus præceptis prohibenda concupiscentia furti, & adulterii, non autem concupiscentia homicidii.

QUÆST.

QUÆSTIO CXXIII.

De fortitudine,

in duodecim articulis divisa.

Consequenter post justitiam considerandum est de fortitudine: & primo de ipsa virtute fortitudinis, secundo de partibus ejus; tertio de dono ei correspondente; quarto de præceptis ad ipsam pertinentibus.

Circa fortitudinem autem consideranda sunt tria. Primo quidem de ipsa fortitudine; secundo de actu præcipuo ejus, scilicet de martyrio; tertio de vitiis oppositis.

Circa primum queruntur duodecim.

Primo, utrum fortitudo sit virtus.

Secundo, utrum sit virtus specialis.

Tertio, utrum fortitudo sit solum circa timores, & audacias.

Quarto, utrum sit solum circa timorem mortis.

Quinto, utrum sit solum in rebus bellicis.

Sexto, utrum sustinere sit præcipuus actus ejus.

Septimo, utrum operetur propter proprium bonum.

Octavo, utrum habeat delectationem in suo actu.

Nono, utrum fortitudo maxime consistat in repentinis.

Decimo, utrum utatur ira in sua operatione.

Undecimo, utrum sit virtus cardinalis.

Duodecimo de comparatione ejus ad alias virtutes cardinales.

ARTICULUS I. 617

Utrum fortitudo sit virtus.

Inf. art. 3. 4. & 5. & quæst. cxxiv. art. 2. corp. & III. dist. xxxiiii. quæst. 111. art. 1. quæst. 1. & op. xlvi. cap. xvii. & Psalm. xviii. conc. 2. & III. Ethic. lect. 18. fin.

AD primum sic proceditur. Videtur quod fortitudo non sit virtus. Dicit enim Apostolus II. ad Corinth. xii. 9. *Virtus in infirmitate perficitur.* Sed fortitudo infirmitati opponitur. Ergo fortitudo non est virtus.

2. Præterea. Si est virtus, aut est theologica, aut intellectualis, aut moralis. Sed fortitudo neque continetur inter virtutes theologicas, neque inter intellectuales, ut ex supradictis patet (1. 2. quæst. lvi. art. 2. & quæst. lxi. art. 1.) neque videtur esse virtus moralis: quia, ut Philosophus dicit in III. Ethic. (cap. vii. & viii.) *videntur aliqui esse s. Th. Op. Tom. II.*

fortes propter ignorantiam, aut propter experientiam, sicut milites; quæ magis pertinent ad artem, quam ad virtutem moralem: quidam etiam dicuntur esse fortes propter aliquas passionem, puta propter timorem comminationum, vel dehonorationis, aut etiam propter tristitiam, vel iram, seu spem. Virtus autem moralis non operatur ex passione, sed ex electione, ut supra habitum est (1. 2. quæst. lv. art. 4.) Ergo fortitudo non est virtus.

3. Præterea. Virtus humana maxime consistit in anima: est enim *bona qualitas inordinata*, ut supra dictum est (ibid.) Sed fortitudo videtur consistere in corpore, vel saltem corporis complexionem sequi. Ergo videtur quod fortitudo non sit virtus.

Sed contra est quod Augustinus in Lib. de moribus Ecclesie (cap. xv. xxi. & xxii.) fortitudinem inter virtutes enumerat.

Respondetur dicendum, quod secundum Philosophum in II. Ethic. (cap. vi.) *virtus est quæ bonum facit habitum, & opus ejus bonum reddit.* Unde virtus hominis, de qua loquitur, est quæ facit bonum hominem, & opus ejus bonum reddit. Bonum autem hominis est secundum rationem esse, secundum Dionysium iv. cap. de div. Nom. (part. iv. lect. 22.) Et ideo ad virtutem humanam pertinet ut bonum faciat hominem, & opus eis secundum rationem esse.

Quod quidem tripliciter contingit: uno modo, secundum quod ipsa ratio rectificatur; quod fit per virtutes intellectuales: alio modo secundum quod ipsa rectitudo rationis in rebus humanis instituitur, quod pertinet ad justitiam: tertio modo, secundum quod tolluntur impedimenta hujus rectitudinis in rebus humanis ponenda.

Dupliciter autem impeditur voluntas humana, ne rectitudinem rationis sequatur. Uno modo per hoc quod attrahitur ab aliquo delectabili ad aliquid aliud quam rectitudinem rationis requirit: & hoc impedimentum tollit virtus temperantia. Alio modo per hoc quod voluntas repellitur ab eo quod est secundum rationem, propter aliquid difficile quod incumbit: & ad hoc impedimentum tollendum requiritur fortitudo mentis, quæ scilicet hujusmodi difficultatibus resistat; sicut & homo per fortitudinem corporalem impedimenta corporalia superat, & repellit.

Unde manifestum est quod fortitudo est virtus, in quantum facit hominem secundum rationem esse.

Ad primum ergo dicendum, quod virtus anime non perficitur in infirmitate anime, sed in infirmitate carnis, de qua Apostolus loquebatur. Hoc autem ad fortitudinem mentis pertinet quod infirmitatem carnis fortiter ferat, quod pertinet ad virtutem patientiæ, vel

K 2 for.